

ρίας, δύναται νά ἐπιτύχη καλύτερας προβλέψεις καί δι' ἐξ ἴσου, τουλάχιστον, εὐρύν κύκλον φαινομένων. Ἐν τούτοις, οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν ἐπικριτῶν δὲν δύνανται νά προσαγάγουν τοιαύτας ἀποδείξεις, ἀλλά βασίζουσι τὰς ἐπικρίσεις των, ἀποκλειστικῶς σχεδόν, ἐπὶ τῶν φαινομενικῶς κατ' ἄμεσον τρόπον ὑποπιπτουσῶν εἰς τὴν ἀντίληψιν ἀσυμφωνιῶν μεταξὺ τῶν «λημμάτων» καί τοῦ «πραγματικοῦ κόσμου». Ἐνα ἰδιαιτέρως σαφές παράδειγμα παρέχεται σχετικῶς ὑπὸ τῆς προσφάτως διατυπωθείσης ἐπικρίσεως κατὰ τῆς ὑποθέσεως περὶ μεγιστοποιήσεως τῶν προσόδων, βασισομένης ἐπὶ τοῦ ὅτι οἱ ἐπιχειρηματῆαι δὲν συμπεριφέρονται καί δὲν δύνανται κἂν νά συμπεριφερθοῦν καθ' ὃν τρόπον «προϋποτίθεται» ὑπὸ τῆς θεωρίας. Ἡ ἀπόδειξις ἢ ὅποια ἀναφέρεται πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἀπόψεως ταύτης ἐξάγεται κατὰ γενικὸν κανόνα, εἴτε ἀπὸ τὰς ἀπαντήσεις τὰς ὁποίας δίδουσι οἱ ἐπιχειρηματῆαι εἰς ἐρωτήματα περὶ τῶν παραγόντων οἵτινες ἐπηρεάζουσι τὰς ἀποφάσεις των—μέθοδος δηλαδὴ ἔχουσα τὴν ἀξίαν διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν οἰκονομικῶν θεωριῶν, ὅσην ἔχει καί διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν θεωριῶν περὶ μακροβιότητος ἢ ὑποβολῆ τοῦ ἐρωτήματος εἰς ὀγδοηκοντούεις περὶ τοῦ τί, κατὰ τὴν γνώμην των, συνετέλεσεν εἰς τὴν μακροβιότητα αὐτῶν—εἴτε ἀπὸ περιγραφικῆς μελέτης περὶ τοῦ τρόπου λήψεως ἀποφάσεων ὑπὸ διαφόρων ἀτομικῶν ἐπιχειρήσεων (22). Ἐλάχισται ἄλλωστε ἀποδείξεις προσάγονται περὶ τοῦ ἐὰν συμφωνῇ ἢ ὄχι ἡ πραγματικὴ συμπεριφορὰ τοῦ ἐπιχειρηματῆου ἐν τῇ ἀγορᾷ, δηλαδὴ αἱ πράξεις του μᾶλλον καί οὐχὶ οἱ λόγοι του, πρὸς τὰ λογικὰ συμπεράσματα τῆς ὑποθέσεως ἣτις ἐπικρίνεται, ἢ πρὸς τὰ τοιαῦτα οἰασθήποτε ἄλλης διαζευκτικῶς ἀναλόγου ὑποθέσεως.

Αἱ θεωρίαι ἢ τὰ «λήμματα» αὐτῶν δὲν δύνανται ποτὲ νά ἀνταποκρίνωνται πλήρως πρὸς τὴν «πραγματικότητα» ὑπὸ τὴν ἄμεσον περιγραφικὴν ἔννοιαν ἣτις δίδεται εἰς τὸν ὅρον τούτον. Μία πλήρως «ρεαλιστικὴ» θεωρία περὶ τῆς σιταγορᾶς θὰ ὤφειλε νά διαλαμβάνη οὐχὶ μόνον τὰς συνθήκας, αἵτινες προσδιορίζουσι κατ' ἄμεσον τρόπον τὴν προσφορὰν καί τὴν ζήτησιν τοῦ σίτου, ἀλλὰ καί τὸ εἶδος τῶν νομισμάτων ἢ τῶν πιστωτικῶν μέσων τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦνται διὰ τὰς συναλλαγὰς. Θὰ ἔπρεπεν ἐπίσης νά διαλαμβάνη τὰ προσωπικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν ἐμπορευομένων, ὡς τὸ χρῶμα τῆς κόμης καί τῶν ὀφθαλμῶν των, τὴν προσωπικὴν ἱστορίαν των καί τὸ εἶδος μορφώσεως ἣς ἔτυχον, τὸν ἀριθμὸν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας των καί ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ ἐν ἑκάστον μέλος, τὸ εἶδος τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκαλλιεργήθη ὁ σίτος, τὰ φυσικὰ καί χημικὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ σίτου, τὰς ἐπικρατούσας καιρικὰς συνθήκας κατὰ τὴν σπορὰν καί τὸν θερισμὸν, τὰ προ-

22) Πρὸς. H. D. Henderson, «The Significance of the Rate of Interest», ἐν Oxford Economic Papers, No 1 (Ὀκτώβριος 1938), σελ. 1-13. J. E. Meade καί P. W. S. Andrews, «Summary of Replies to Questions on Effects of Interest Rates», ἐν Oxford Economic Papers, No 1 (Ὀκτώβριος 1938), σελ. 14-31. R. F. Harrod, «Price and Cost in Entrepreneurs' Policy», ἐν Oxford Economic Papers, No 2 (Μάιος 1939), σελ. 1-11. R. J. Hall καί C. J. Hitch, «Price Theory and Business Behaviour», ἐν Oxford Economic Papers, No 2 (Μάιος 1939), σελ. 12-45. Ἐπίσης, Lester, «Shortcomings of Marginal Analysis for Wage-Employment Problems», op. cit., Gordon, op. cit. Διὰ λεπτομερῆ κριτικὴν τῆς μεθόδου τοῦ ἐρωτηματολογίου πρὸς Fritz Machlup, «Marginal Analysis and Empirical Research», op. cit., κυρίως μέρος IIον.

ταξινομοῦν διαφέροντα μεταξύ των λήμματα, ὡς περισσότερον ἢ ὀλιγώτερον «*ρεαλιστικά*»⁽²⁵⁾.

Ἐν πρόχειρον, ἀλλὰ καὶ παραστατικώτατον, παράδειγμα περὶ τῆς βασικῆς συγχύσεως, ἢ ὁποία γίνεται μεταξύ περιγραφικῆς ἀκριβολογίας καὶ ἀναλυτικῶν σχέσεων, εἰς τὰς πλείστας ἐκ τῶν κατὰ τῆς οικονομικῆς θεωρίας διατυπουμένων ἐπικρίσεων, τῶν συνισταμένων κυρίως εἰς τὴν αἰτίασιν ὅτι τὰ λήμματα τῆς δὲν εἶναι ρεαλιστικά, ὡς καὶ περὶ τῆς ἀληθοφανείας ἣν παρουσιάζουν ἐκ πρώτης ὄψεως αἱ τοιαῦται ἀπόψεις, εὐρίσκομεν εἰς τὴν παρατήρησιν, τὴν περιλαμβανομένην εἰς τὴν ἀρθρον περὶ τῆς θεωρίας τῶν οικονομικῶν κυκλικῶν κυμάνσεων, ὅτι «*τὰ οικονομικὰ φαινόμενα εἶναι ποικίλα καὶ πολύπλοκα, συνεπῶς οἰαδήποτε περιληπτικὴ θεωρία περὶ τῶν οικονομικῶν κυκλικῶν κυμάνσεων, διὰ τὰ δύναται νὰ πλησιάσῃ κατὰ μεγάλην προσέγγισιν πρὸς τὴν πραγματικότητα, ὀφείλει νὰ εἶναι καὶ αὕτη πολύπλοκος*»⁽²⁶⁾. Ἀλλὰ θεμελιώδης ὑπόθεσις τῆς ἐπιστήμης εἶναι ὅτι αἱ φαινομενικότητες εἶναι ἀπατηλαὶ καὶ ὅτι πάντοτε δέον νὰ ἀναζητῆται τρόπος ἐξετάσεως ἢ ἐρμηνείας ἢ ὀργανώσεως τῶν ἀποδείξεων ὅστις θὰ ἀποκαλύψῃ τὰ ἐπιφανειακῶς ἀσύνδετα μεταξύ των ποικίλα φαινόμενα ὡς ἐκδηλώσεις μιᾶς πλέον θεμελιώδους καὶ σχετικῶς πολὺ ἀπλουστεράς ἀρχῆς. Καὶ ἡ ἀξία τῆς ὑποθέσεως ταύτης, ὡς καὶ πάσης ἄλλης ὑποθέσεως, κρίνεται ἐκ τῶν καρπῶν τῆς. Ἐνα κριτήριον τὸ ὅποion μέχρι τοῦδε ἢ ἐπιστήμη ἐφήρμοσε μὲ καταπληκτικὴν ἐπιτυχίαν! Ἐὰν μία κατηγορία οικονομικῶν φαινομένων παρουσιάζεται ὡς ποικίλη καὶ πολύπλοκη, τοῦτο συμβαίνει, ὡς πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν, ἀπλῶς διότι δὲν ἔχομεν εἰσέτι ἰκανοποιητικὴν θεωρίαν, ἐν προκειμένῳ, διὰ τὴν ἐρμηνεῖαν τῶν φαινομένων τούτων. Δὲν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν αὐθαιρέτως τὰ διαπιστούμενα γεγονότα ἀπὸ τὴν θεωρίαν τὴν «*προσεγγίζουσιν πολὺ πρὸς τὴν πραγματικότητα*». Ἡ θεωρία εἶναι ὁ τρόπος μὲ τὸν ὅποion ἀντιλαμβανόμεθα τὰ γεγονότα, καὶ δὲν δυνάμεθα νὰ ἀντιληφθῶμεν τὰ γεγονότα χωρὶς θεωρίαν. Οἰαδήποτε δήλωσις ὅτι τὰ οικονομικὰ φαινόμενα εἶναι ποικίλα καὶ πολύπλοκα ὑποτιμᾷ τὴν δοκιμαστικὴν

25) Π. χ., ἡ ἄμεσος ἐξέτασις τῶν «*λημμάτων*» ὀδηγεῖ τὸν Gordon εἰς τὴν διατύπωσιν διαφόρου ὑποθέσεως, ἣτις καὶ γενικῶς ἐπιδοκιμάζεται ὑπὸ τῶν ἐπικριτῶν τῆς ὑποθέσεως περὶ μεγιστοποιήσεως τῶν προσόδων, ὡς ἐξῆς : «*Ἐπικρατεῖ μία ἀκατανίκητος τάσις ὅπως τιμολογῶνται τὰ προϊόντα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κατὰ μέσον ὄρον ὀλικοῦ κόστους τοῦ ἀπαιτουμένου εἰς τὴν περίπτωσιν «*κανονικοῦ*» τινος ἐπιπέδου παραγωγῆς. Αὐτὸς εἶναι ὁ κανὼν, ὁ ἐμπειρικὸς τύπος, τὸν ὅποion χρησιμοποιοῦν οἱ ἐπιχειρηματία καὶ οἱ λογιστὰί, ἀποβλέποντες μᾶλλον εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἰκανοποιητικῶν κερδῶν, χωρὶς νὰ ριψοκινδυνεύσουν, παρὰ εἰς τὴν μεγιστοποίησιν τῶν κερδῶν των*». (op. cit., σελ. 275). Πλὴν ὅμως καὶ ὁ συγγραφεὺς οὕτως ἐγκαταλείπει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ταύτην ἢ τὴν μετατρέπει εἰς ταυτολογίαν, καί, κατὰ τὴν πρόοδον τῆς ἀναπτύξεως τῆς θεωρίας του, αἰωπηρῶς υἱοθετεῖ τὸ κριτήριον τῆς ἀκριβοῦς προβλέψεως, ὅταν ἄμεσως περαιτέρω γράφει : «*Τὸ πλῆρες κόστος καὶ τὰ ἰκανοποιητικὰ κέρδη δύνανται ἐνδεχομένως νὰ ἐξακολουθήσουν νὰ παραμένουν ὡς σκοπὸς τῶν ἐπιχειρηματιῶν ἀκόμη καὶ ὅταν τὸ ὀλικὸν κόστος μειοῦται κατὰ τι πρὸς ἀντιμέτωπια τῶν ἀνταγωνισμοῦ ἢ ὑπερβάλλεται διὰ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς εὐκαιρίας ποὺ παρέχει μία ἀγορὰ πωλητῶν*» (ἐν. ἀν., σελ. 284). Τί ἀπέγινεν «*ἡ ἀκατανίκητος τάσις*» ; Ποῖον εἶδος ἀποδείξεως δύναται νὰ ἀντικρούσῃ αὐτὴν τὴν ἄποψιν ;

26) Sidney S. Alexander, «*Issues of Business Cycle Theory Raised by Mr. Hicks*», ἐν *American Economic Review*, XLI (Δεκέμβριος 1952), σελ. 872.

ἐκείνην κατάστασιν τῆς γνώσεως, ἢ ὁποία μόνη δύναται νὰ δηγῆσῃ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν εἰς τὴν ὀρθὴν δδόν. Οἱ ἀδῆποτε τοιαύτη δῆλωσις ἀνήκει δηλαδὴ εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν μὲ τὴν δικαίως προκαλοῦσαν τὸν γέλωτα δῆλωσιν τοῦ John Stuart Mill ὅτι «εὐτυχῶς, δὲν ἀπομένει τίποτε εἰς τοὺς περὶ ἀξίας νόμους (1848) τὸ ὁποῖον νὰ χρειάζεται διευκρίνισιν ἐκ μέρους οἰουδῆποτε συγχρόνου ἢ μεταγενεστέρου συγγραφέως. Ἡ θεωρία περὶ τοῦ θέματος τούτου εἶναι ὀριστικῶς πλήρης» (27).

Ἡ σύγχυσις μεταξὺ περιγραφικῆς ἀκριβολογίας καὶ ἀναλυτικῶν σχέσεων ὠδήγησε οὐχὶ μόνον εἰς ἐπικρίσεις τῆς οικονομικῆς θεωρίας, στηριζομένης κυρίως ἐπὶ ἀσχέτων ἐπιχειρημάτων, ἀλλ' ὠδήγησεν ἐπίσης εἰς παρανοήσεις τῆς οικονομικῆς θεωρίας καὶ εἰς ἐσφαλμένας κατευθύνσεις τῶν προσπαθειῶν τῆς, χάριν τῆς δῆθεν ἄρσεως τῶν ἐλαττωμάτων τῆς. Οἱ «ἰδεώδεις τύποι» εἰς τὰ κατασκευασθέντα ὑπὸ τῶν οικονομικῶν θεωρητικῶν ἀφηρημένα ὑποδείγματα ἐθεωρήθησαν πάντοτε σχεδὸν ὡς αὐστηρῶς περιγραφικαὶ κατηγορίαι, προοριζόμεναι νὰ ἀντιστοιχοῦν πλήρως καὶ ἐπακριβῶς πρὸς τὰ ὄντα καὶ φαινόμενα τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἀνεκλήτως τοῦ σκοποῦ διὰ τὸν ὁποῖον χρησιμοποιοῦνται τὰ τοιαῦτα ὑποδείγματα. Αἱ πρόδηλοι ἀσυμφωνίαι μεταξὺ ὑποδειγμάτων καὶ πραγματικοῦ κόσμου, ὠδήγησαν εἰς τὰς κατ' ἀνάγκην ἀνεπιτυχεῖς ἀποδείξεις κατασκευῆς θεωριῶν ἐπὶ τῆς βάσει περιγραφικῶν κατηγοριῶν, προοριζομένων νὰ ἀνταρισταῖον κατὰ πιστὴν ἀντιγραφὴν τὴν πραγματικότητα.

Ἡ τάσις αὕτη διαφαίνεται, κατὰ τὸν ἐναργέστερον ἴσως τρόπον, ἀπὸ τὴν ἔρμηνειαν ἣτις δίδεται εἰς τὰς ἐννοίας «τέλειος ἀνταγωνισμὸς» καὶ «μονοπώλιον» καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς θεωρίας περὶ «μονοπωλιακοῦ» καὶ «ἀτελοῦς» ἀνταγωνισμοῦ. Λέγεται, πρὸς ἐπικρίσιν τοῦ Marshall, ὅτι ἔλαβεν ὡς λῆμμα τῶν ὑποθέσεων του τὸν «τέλειον ἀνταγωνισμὸν». Εἶναι πιθανὸν νὰ ὑπῆρξε κάποτε εἰς τὸ παρελθὸν τοιαύτη κατάστασις. Ἀλλὰ σήμερον, προφανῶς, δὲν ὑπάρχει πλέον, καὶ ἀφείλομεν, συνεπῶς, νὰ ἀπορρίψωμεν τὰς θεωρίας του. Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἐρευνήσῃ ἐπὶ πολὺ καὶ μὲ ἐντεταμένην τὴν προσοχὴν—ἀλλὰ προλέγω ὅτι ματαίως—νὰ ἀνακαλύψῃ εἰς τὰ κείμενα τοῦ Marshall οἰανδῆποτε ρητὴν θέσιν τοῦ λήμματος περὶ τελείου ἀνταγωνισμοῦ ἢ οἰανδῆποτε δῆλωσιν ὅτι, ἀπὸ περιγραφικῆς ἀπόψεως, ὁ κῶσμος ἀποτελεῖται ἀπὸ ἀτομιστικὰς ἐπιχειρήσεις ἀντιμαχομένας ὑπὸ συνθήκας τελείου ἀνταγωνισμοῦ. Ἀντιθέτως, μᾶλλον, θὰ εὔρη τὸν Marshall λέγοντα :

«Εἰς τὸ ἔν ἄκρον ὑπάρχουν παγκόσμιοι ἀγοραὶ εἰς τὰς ὁποίας ὁ ἀνταγωνισμὸς δρᾷ κατ' ἄμεσον τρόπον ἀπὸ ὅλα τὰ σημεῖα τῆς γῆς, καὶ εἰς τὸ ἄλλον ἄκρον ὑπάρχουν ἐκεῖναι αἱ ἀπομεμονωμένα ἀγοραὶ εἰς τὰς ὁποίας ἐμποδίζεται ἡ ἐπενέργεια τοῦ ἐκ τοῦ μακρόθεν δρῶντος ἀμέσου ἀνταγωνισμοῦ, μολοντί καὶ εἰς αὐτὰς ἔτι τὰς ἀγορὰς καθίσταται αἰσθητὸς ὁ ἔμμεσος καὶ κατ' ἀντανάκλασιν ἀνταγωνισμὸς. Καὶ κάπου εἰς τὸ μέσον, μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἀκραίων περιπτώσεων, εὑρίσκεται ἡ μεγάλη πλειονότης τῶν ἀγορῶν, τὰς ὁποίας ὀφείλουν οἱ οικονομολογοὶ καὶ οἱ ἐπιχειρηματίαι νὰ μελετοῦν» (28). Ὁ Marshall, συνεπῶς, ἀντε-

27) Principles of Political Economy (ἔκδ. Ashley, Longmans, Green and Co., 1929), σελ. 436.

28) Principles, σελ. 329. Πρὸβλ. ἐπίσης σελίδας 35, 100, 341, 347, 375, 546.

λήφθη τὸν πραγματικὸν κόσμον ὅπως ἀκριβῶς εἶναι, καὶ ἐπεδίωξε νὰ κατασκευάσῃ ἓνα «ὄργανον» διὰ νὰ τὸν ἀναλύσῃ, οὐχὶ διὰ νὰ τὸν φωτογραφήσῃ πιστῶς.

Ἐπιβλέπων τὸν κόσμον ὡς ἀκριβῶς εἶναι, ὁ Marshall διετύπωσε τὴν ὑπόθεσιν ὅτι, διὰ πλείστας περιπτώσεις προβλημάτων, δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν τὰς ἐπιχειρήσεις εἰς ομάδας, κατὰ κλάδους οικονομικῆς δραστηριότητος, οὕτως ὥστε αἱ ὁμοιότητες τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκάστου κλάδου νὰ εἶναι περισσότεραι ἀπὸ τὰς διαφορὰς τῶν. Τὰ προβλήματα, περὶ ὧν ἰσχύει ἡ τοιαύτη κατάταξις, εἶναι ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα μία ὁμὰς ἐπιχειρήσεων ἐπηρεάζεται κατὰ ὁμοίομορφον τρόπον ὑπὸ τινος ἐπιδράσεως, ὡς λ. χ. ὑπὸ μιᾶς ἐπικρατοῦ μεταβολῆς τῆς ζήτησεως τῶν προϊόντων τῶν ἢ τῆς προσφορᾶς τῶν παραγωγικῶν συντελεστῶν τῶν. Ἄλλὰ τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐφ' ὅλων τῶν προβλημάτων. Δι' ἄλλην κατηγορίαν προβλημάτων ἐνδέχεται τὸ οὐσιῶδες στοιχεῖον νὰ εἶναι οὐχὶ τὸ ὁμοειδὲς ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιδράσεως, ἀλλὰ τὸ ἑτεροειδὲς τοιοῦτον δι' ἐκάστην ἐπιχείρησιν.

Τὸ ἀφηρημένον ὑπόδειγμα, τὸ ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην, περιλαμβάνει δύο «ιδανικοὺς» τύπους ἐπιχειρήσεων, ἧτοι: τὰς ἀτομιστικῶς ἀνταγωνιστικὰς ἐπιχειρήσεις, κατατεταγμένας εἰς ομάδας κλάδων οικονομικῆς δραστηριότητος, καὶ τὰς μονοπωλιακὰς ἐπιχειρήσεις. Μία ἐπιχείρησις εἶναι ἀνταγωνιστικὴ εἴταν ἡ καμπύλη ζήτησεως τῶν προϊόντων τῆς εἶναι ἐπ' ἄπειρον ἐλαστικὴ, ὡς πρὸς τὴν ἰδικὴν τῆς τιμὴν, διὰ τινὰ τιμὴν καὶ δι' οἰονδήποτε μέγεθος παραγωγῆς, δεδομένων τῶν τιμῶν τὰς ὁποίας θέτουν πᾶσαι αἱ λοιπαὶ ἐπιχειρήσεις. Δηλαδή, ἀνήκει εἰς ἓνα κλάδον οικονομικῆς δραστηριότητος ἀποτελούμενον ἀπὸ ὁμάδα ἐπιχειρήσεων παραγουσῶν ἓνα μοναδικὸν «προϊόν». Ὡς «προϊόν» θεωρεῖται μία συλλογὴ μονάδων ἀγαθῶν πρὸς ἀποτελοῦν τέλεια, μεταξὺ τῶν, ὑποκατάστατα διὰ τοὺς ἀγοραστὰς, εἰς τρόπον ὥστε ἡ ἐλαστικότης τῆς ζήτησεως διὰ τὸ προϊόν μιᾶς ἐπιχειρήσεως, ἐν σχέσει πρὸς τὴν τιμὴν διὰ τὸ προϊόν μιᾶς ἄλλης ἐπιχειρήσεως τοῦ αὐτοῦ κλάδου, νὰ ἰσχύει ἐπ' ἄπειρον διὰ τινὰ ἐλάχιστον τιμὴν καὶ διὰ τι μέγεθος παραγωγῆς. Ἀντιθέτως, μία ἐπιχείρησις εἶναι μονοπωλιακὴ, ἐὰν ἡ καμπύλη ζήτησεως τοῦ προϊόντος τῆς δὲν εἶναι ἐπ' ἄπειρον ἐλαστικὴ διὰ τινὰ τιμὴν καὶ δι' οἰονδήποτε μέγεθος παραγωγῆς²⁹⁾. Ἐφ' ὅσον δὲ εἶναι μονοπωλιακὴ, ἡ ἐπιχείρησις αὕτη ἀποτελεῖ ὀλόκληρον τὸν κλάδον³⁰⁾.

Ὡς συμβαίνει πάντοτε, ἡ ὑπόθεσις ἐν τῷ συνόλῳ τῆς δὲν ἀποτελεῖται μόνον ἀπὸ τὸ ἀφηρημένον τοῦτο ὑπόδειγμα καὶ τοὺς ἰδανικοὺς τύπους του, ἀλλ' ἀποτελεῖται ἐπίσης ἀπὸ μίαν σειρὰν κανόνων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον οὐχὶ ρητῶς ἐκπεφρασμένων, ἀλλ' ὑποδεικνυομένων διὰ παραδείγματων, οἵτινες καθορίζουν τὸν τρό-

29) Ὁ ἰδανικὸς οὗτος τύπος δύναται νὰ ὑποδιαιρεθῇ εἰς δύο περιπτώσεις, ἧτοι: εἰς τὴν ὀλιγοπωλικὴν ἐπιχείρησιν, εἰς ἣν ἡ καμπύλη ζήτησεως διὰ τὰ προϊόντα τῆς εἶναι ἐπ' ἄπειρον ἐλαστικὴ διὰ τινὰ τιμὴν καὶ διὰ τι, ἀλλ' οὐχὶ οἰονδήποτε, μέγεθος παραγωγῆς, καὶ εἰς τὴν καθ' αὐτὸ μονοπωλιακὴν ἐπιχείρησιν, εἰς ἣν ἡ καμπύλη ζήτησεως δὲν παρουσιάζεται, εἰς κανένα σημεῖον, ἐπ' ἄπειρον ἐλαστικὴ (ἐξαίρεσις, ἴσως, τῆς περιπτώσεως καθ' ἣν τὸ μέγεθος παραγωγῆς ἰσοῦται πρὸς τὸ μηδέν).

30) Διὰ τὴν ὀλιγοπωλικὴν ἐπιχείρησιν, περὶ ἧς ἡ προηγουμένη ὑπόσημειωσις, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὸν κλάδον οικονομικῆς δραστηριότητος ὡς ἀποτελούμενον ἀπὸ ὁμάδα ἐπιχειρήσεων παραγουσῶν τὸ αὐτὸ προϊόν.

Ἐνα παράδειγμα δύναται νὰ υποβοηθήσῃ ἐνδεχομένως τὴν διευκρίνησιν τῶν ἀνωτέρω. Ἐστω ὅτι τίθεται τὸ πρόβλημα νὰ προσδιορίσωμεν τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποίαν θὰ ἀσκήσῃ ἐπὶ τῆς λιανικῆς τιμῆς τῶν σιγαρέττων μία αὐξήσις, προδικαζομένη ὡς μόνιμος, τῆς φορολογίας καπνοῦ. Δὲν διατάζω νὰ προβλέψω ὅτι θὰ προκύψουν γενικῶς ὀρθὰ συμπεράσματα, ἐὰν θεωρήσωμεν ὅλας τὰς ἐπιχειρήσεις παραγωγῆς σιγαρέττων ὡς παραγούσας ὅμοιον προϊόν καὶ τελούσας ὑπὸ συνθήκας, συνεπῶς, τελείου ἀνταγωνισμοῦ. Φυσικά, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, πρέπει «νὰ καθορισθῇ, συμβατικῶς, μία ἀναλογία»³²⁾ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν σιγαρέττων τύπου Τσέστερφυλντ πού ἀντιστοιχοῦν πρὸς ἕνα σιγαρέττον τύπου Μάλμπωρ.

Ἐξ ἄλλου, ἢ ὑπόθεσις ὅτι αἱ ἐπιχειρήσεις παραγωγῆς σιγαρέττων θὰ συμπεριφερθοῦν ὡς ἐὰν ἦσαν τελείως ἀνταγωνιστικαί, θὰ ἀπετέλει μίαν ἐσφαλμένην μέθοδον προβλέψεως τῶν ἀντιδράσεων τῶν ἑναντι ἐπιβληθέντος ἐλέγχου ἐπὶ τῶν τιμῶν κατὰ τὸν Β' Παγκόσμιον πόλεμον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον, ἀναμφιβόλως, θὰ ἠδύνατο νὰ διαπιστωθῇ καὶ ἐκ τῶν προτέρων. Τὰ παραγωγικὰ ἔξοδα τῶν ἐπιχειρήσεων κατ' ἀνάγκην αὐξάνουν κατὰ τὴν διάρκειαν ἐνὸς πολέμου. Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας οἱ τέλειοι ἀνταγωνισταὶ θὰ ἔχουν, κατ' ἀνάγκην, ἐλαττώσει τὴν προσφερομένην ποσότητα πρὸς πώλησιν μὲ τιμὴν ἰσχύουσαν προηγουμένως. Ἀλλά, διὰ τὴν τιμὴν ταύτην, ἢ λόγῳ τοῦ πολέμου αὐξήσις τῶν εἰσοδημάτων τοῦ ἀγοραστικοῦ κοινοῦ θὰ ἔχῃ αὐξήσει τὴν ζητουμένην ποσότητα σιγαρέττων. Ὑπὸ συνθήκας τελείου ἀνταγωνισμοῦ, συνεπῶς, ἢ αὐστηρὰ τήρησις τῆς νομίμου τιμῆς δὲν θὰ σημαίνει μόνον «σπάνιν», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅτι ἡ ζητουμένη ποσότης ὑπερβαίνει τὴν προσφερομένην, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπολύτου μειώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν παραγομένων σιγαρέττων. Τὰ γεγονότα, ἐν τούτοις, διαψεύδουν τὸ ἀνωτέρω λογικὸν συμπέρασμα. Καὶ αἱ νόμιμοι τιμαὶ ἴσχυσαν ἐπακριβῶς καὶ ἡ παραγομένη ποσότης σιγαρέττων ἠδξήθη σημαντικῶς. Ὁ κοινὸς παράγων τοῦ ἠδξημένου κόστους ἤσκησε, προφανῶς, μικροτέραν ἐπίδρασιν ἀπὸ τὴν διασπαστικὴν ἐπιθυμίαν τῶν καθ' ἕκαστα ἐπιχειρήσεων νὰ διατηρήσουν τὸ μερίδιον συμμετοχῆς τῶν εἰς τὴν ἀγορὰν καὶ νὰ δικτηρήσουν τὴν ἀξίαν καὶ τὸ κύρος τῆς μάρκας τῶν, ἰδίως καθ' ἣν στιγμὴν ὁ φόρος ὑπερβαλλόντων κερδῶν ἠδύνατο νὰ μετατρέψῃ αὐτομάτως ἕνα μεγάλο ποσοστὸν τῶν μὴ πραγματοποιουμένων ἐξόδων διαφημίσεως εἰς δημόσιον ἔσοδον. Εἰς τὸ ἀνωτέρω πρόβλημα, συνεπῶς, δὲν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὰς ἐπιχειρήσεις παραγωγῆς σιγαρέττων ὡς τελούσας ὑπὸ πλήρη ἀνταγωνισμόν.

Ἡ καλλιέργεια σίτου λαμβάνεται συχνὰ ὡς τυπικὸν παράδειγμα τελείου ἀνταγωνισμοῦ. Μολταῦτα, ἐνῶ διὰ τινὰ προβλήματα εἶναι πρόσφορον νὰ θεωρήσωμεν τοὺς παραγωγοὺς σιγαρέττων ὡς ἀποτελοῦντας πλήρως ἀνταγωνιστικὸν κλάδον, δι' ἕτερα προβλήματα δὲν εἶναι πρόσφορον νὰ θεωρήσωμεν οὕτω τοὺς σιτοπαραγωγούς. Ἐνδέχεται, ἐπὶ παραδείγματι, νὰ μὴ εἶναι πρόσφορον νὰ θεωρήσωμεν τοὺς σιτοπαραγωγούς ὡς ἀποτελοῦντας πλήρως ἀνταγωνιστικὸν κλάδον, ἐὰν τὸ πρόβλημά μας ἀφορᾷ τὴν πληρωμὴν διαφορικῆς τιμῆς διὰ τὸν σίτον ὑπὸ τῶν τοπικῶν ἐπιχειρήσεων κυλινδρομύλων.

Ἡ διαγωνιστικὴ μηχανὴ τοῦ Marshall ἀπεδείχθη χρησιμωτάτη, προκειμένου

32) Τὰ ἐντὸς εἰσαγωγικῶν ἐλήφθησαν ἀπὸ Principles, σελ. 100.

περί προβλημάτων εις τὰ ὁποῖα μία ὁμάς ἐπιχειρήσεων ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἐπικρί-
 νους ἐπιδράσεις, καὶ εις τὰ ὁποῖα αἱ ἐπιχειρήσεις δύνανται νὰ θεωρηθοῦν «ὡς ἕαν»
 ἦσαν πλήρως ἀνταγωνιστικά. Αὕτη εἶναι ἡ πηγὴ τῆς παρεξηγήσεως ὅτι ὁ Mar-
 shall θέτει τὸν τέλειον ἀνταγωνισμόν ὡς «λήμμα» ὑπὸ περιγραφικὴν ἔννοιαν. Θὰ
 ἦτο, βεβαίως, ἄκρως ἐπιθυμητὸν νὰ ἔχωμεν μίαν γενικωτέραν θεωρίαν ἀπὸ τὴν τοῦ
 Marshall, μίαν θεωρίαν ἣτις θὰ ἐκάλυπτε ταυτοχρόνως τὰς περιπτώσεις κατὰ τὰς
 ὁποίας ὁ διαφορισμὸς τοῦ προϊόντος ἢ ὁ μικρὸς ἀριθμὸς ἐπιχειρήσεων ἢ παραγο-
 μένων μονάδων συνιστοῦν οὐσιώδη διαφοράν. καθὼς καὶ τὰς περιπτώσεις κατὰ τὰς
 ὁποίας οἱ πκράγοντες οὗτοι συνιστοῦν ἐπουσιώδη διαφοράν. Μία τοιαύτη θεωρία
 θὰ μᾶς καθίστα ἱκανοὺς νὰ ἐπιλύωμεν προβλήματα τὰ ὁποῖα δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπι-
 λύσωμεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, καὶ ἐπιπροσθέτως θὰ διηυκόλυε τὸν προσδιορισμὸν
 τῆς ποικιλίας τῶν συνθηκῶν ὑπὸ τὰς ὁποίας ἡ ἄπλουστέρα θεωρία θὰ ἠδύνατο νὰ
 θεωρηθῆ ὡς δίδουσα ἐπαρκῶς ἱκανοποιητικὰς προσεγγίσεις. Ἐπὶ τὴν ἐξυπη-
 ρετήσῃ ἡ γενικωτέρα θεωρία ἔνα τοιοῦτον σκοπὸν, πρέπει νὰ ἔχη οὐσιαστικὸν
 περιεχόμενον, καὶ νὰ ὀδηγῆ εἰς λογικὰ συμπεράσματα, ἀφ' ἑνὸς μὲν προσφερόμενα
 εἰς τὸν ἔλεγχον διὰ τοῦ κριτηρίου τῆς ἀντιφάσεως πρὸς τὰ δεδομένα τῆς ἐμπειρίας
 καὶ ἀφ' ἑτέρου παρουσιάζοντα ἀξιόλογον ἐνδιαφέρον καὶ περικλείοντα σημαντικὸν
 νόημα.

Ἡ ὑπὸ τῶν Chamberlin καὶ Robinson διατυπωθεῖσα θεωρία περὶ τοῦ
 ἀτελοῦς ἢ μονοπωλιακοῦ ἀνταγωνισμοῦ ἀποτελεῖ ἀπόπειραν διατυπώσεως μιᾶς
 τοιαύτης γενικωτέρας θεωρίας³³). Δυστυχῶς ὅμως, δὲν εἶναι προικισμένη μὲ κα-
 τὰ τὰ προσόντα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα θὰ τὴν καθίστων μίαν πραγματικῶς χρή-
 σιμον γενικὴν θεωρίαν. Ἡ συμβολὴ τῆς περιωρίσθη κυρίως εἰς τὴν βελτιωμένην
 ἔκθεσιν τῶν οἰκονομικῶν θάσεων τῆς ἀτομικῆς ἐπιχειρήσεως, καὶ ὡς ἐκ τούτου
 εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν λογικῶν συμπερασμάτων τὰ ὁποῖα συνεπάγεται τὸ ὑπό-
 δεῖγμα τοῦ Marshall, εἰς τὴν λεπτοτέραν διατύπωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Marshall γενο-
 μένης ἀναλύσεως περὶ μονοπωλίου καὶ εἰς τὸν ἐμπλουτισμὸν τοῦ διαθεσίμου, διὰ
 τὴν περιγραφὴν τῆς ἐπιχειρηματικῆς πείρας, λεξιλογίου.

Αἱ ἐλλείψεις τῆς θεωρίας ταύτης καταφαίνονται περισσότερον προδήλως ἐκ τοῦ
 τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἐπιλαμβάνεται, ἢ μᾶλλον ἐκ τῆς ἀνικανότητός της νὰ ἐπιληφθῆ
 τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα περιλαμβάνουν ὁμάδας ἐπιχειρήσεων, δηλαδὴ κλάδους
 οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Καθ' ὅσον ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ διαφορισμὸς τοῦ
 προϊόντος ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὸν στοιχεῖον—καὶ τοῦτο χαρακτηρίζει κατ' ἐξο-
 χὴν τὴν θεωρίαν ταύτην—ὁ καθορισμὸς ἑνὸς κλάδου μὲ βᾶσιν τὸ ὅτι αἱ ἐπιχειρή-
 σεις τοῦ παράγουν τὸ αὐτὸ προϊόν, δὲν δύναται νὰ χρησιμοποιηθῆ. Βάσει τοῦ
 ὁρισμοῦ τούτου ἐκάστη ἐπιχείρησις ἀποτελεῖ ἰδιαιτέρον κλάδον. Ὁ καθορισμὸς,
 ὅριμον ἢ ἐπὶ τῆς θάσει τῶν «στενῶς παρκαπλησίων» ὑποκαταστάτων ἢ ἐπὶ τῆς θάσει
 ἑνὸς «σημαντικοῦ» ἀνοίγματος ψαλίδος εἰς τὰς σταυροειδεῖς ἐλαστικότητας, ἐκφεύ-
 γει τοῦ θέματος, εἰσάγει εἰς τὸ ἀφηρημένον ὑπόδειγμα ἀοριστίαν καὶ ἔννοιας μὴ

33) E. H. Chamberlin, «The Theory of Monopolistic Competition», (6η ἐκδο-
 σις. Καίμπριτζ. Harvard University Press, 1950) καὶ Joan Robinson, «The Economic
 of Imperfect Competition», Λονδίνον, Macmillan & Co., 1933).

ἐπιδοχομένους ὀρισμόν, καὶ δὲν συντελεῖ εἰμὴ μόνον εἰς τὸ νὰ καταστήσῃ τὴν θεωρίαν ἀνευ σημασίας, ἀπὸ ἀναλυτικῆς τουλάχιστον ἀπόψεως. Αἱ ἐκφράσεις «στενὸς παραπλήσιον» καὶ «σημαντικὸν» ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν μὲ τὴν ἔκφρασιν «μικρὰ» ἀτμοσφαιρικῆ πίεσις⁽³⁴⁾. Εἰς μίαν περίπτωσιν ὁ Chamberlin ἀφῆνει νὰ ὑπονοηθῇ ὁ ὀρισμὸς ἐνὸς κλάδου ὡς «ὁμάδος ἐπιχειρήσεων ἐχουσῶν ὁμοίως καμπύλας κόστους καὶ ζητήσεως»⁽³⁵⁾. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὀρισμὸς οὗτος εἶναι ἐστερημένος οἰουδήποτε λογικοῦ νοήματος, ἐφ' ὅσον ὁ διαφορισμὸς τοῦ προϊόντος παραμένει, ὡς ἰσχυρίζεται ὁ συγγραφεύς, τὸ οὐσιώδες γνῶρισμα τὸ ὁποῖον οὐδέποτε ἐπιτρέπεται νὰ ἀγνοῆται. Τί σημαίνει ἂν λέγει τις ὅτι αἱ καμπύλας κόστους καὶ ζητήσεως μιᾶς ἐπιχειρήσεως παραγούσης μηχανικὸς ἐκσκαφεῖς εἶναι αἱ αὐταὶ πρὸς τὰς καμπύλας μιᾶς ἐπιχειρήσεως παραγούσης φουρκέττας διὰ τὰ μαλλιά τῶν γυναικῶν; ⁽³⁶⁾ Καὶ ἐὰν ἡ τοιαύτη θάσις ὀρισμοῦ στερεῖται νοήματος προκειμένου περὶ ἐκσκαφῶν καὶ φουρκεττῶν, θὰ στερεῖται νοήματος καὶ προκειμένου περὶ δύο ὑπὸ διάφορον ἐπωνυμίαν συσκευασιῶν ὀδοντόπαστας, ἐφ' ὅσον ἐξακολουθεῖ νὰ ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ διαφορὰ μεταξύ τῶν δύο ἐπωνυμιῶν εἶναι θεμελιωδῶς οὐσιαστικῆ.

Ἡ θεωρία τοῦ μονοπωλιακοῦ ἀνταγωνισμοῦ δὲν παρέχει τὰ ἀπαραίτητα ὄργανα διὰ τὴν ἀνάλυσιν ἐνὸς κλάδου οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ συνεπῶς οὐδένα διαχωριστικὸν σταθμὸν μεταξύ τῆς ἐπιχειρήσεως ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς γενικῆς ἰσορροπίας ἀφ' ἑτέρου⁽³⁷⁾. Εἶναι συνεπῶς αὕτη ἀνίκανος νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀνάλυσιν πλείστων σπουδαίων προβλημάτων. Ὁ εἰς πόλος τῆς εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον στενός, καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, ὁ δὲ ἕτερος πόλος τῆς εἶναι ὑπὲρ τὸ δέον εὐρὺς καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν ἐπιτρέπει γενικεύσεις οὐσιαστικοῦ περιεχομένου⁽³⁸⁾.

34) Πρὸβλ. R. L. Bishop, «Elasticities, Cross-Elasticities, and Market Relationships», ἐν American Economic Review, XLII (Δεκέμβριος, 1952), σελ. 779-803, πρόσφατον ἀπόπειραν κατασκευῆς μιᾶς αὐστηρῶς λογικῆς ταξινομήσεως τῶν σχέσεων ἀγορᾶς ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω γενικοτήτων. Πρὸς ὅλην τὴν ἐπινοητικότητα καὶ τὴν σοφιστικὴν ἐπιχειρηματολογίαν τῆς θεωρίας ταύτης, τὰ ἀποτελέσματά της τὰ θεωρῶ εὐχὴ ἱκανοποιητικά. Βασίζεται κυρίως ἐπὶ τῆς ταξινομήσεως ὀρισμένων ἀριθμῶν ὡς «μεγάλων» ἢ «μικρῶν», χωρὶς ὅμως, τουλάχιστον, νὰ ἀναφέρῃ πῶς θὰ κρίνωμεν ἐὰν ἓνας ἀριθμὸς εἶναι «μεγάλος» ἢ «μικρός», διότι, φυσικά, δὲν ὑπάρχει τοιοῦτον κριτήριον, ἐν προκειμένῳ, ἐπὶ καθαρῶς ἀφηρημένου ἐπιπέδου.

35) Op. cit., σελ. 82.

36) Ὑπάρχει πάντοτε μία τάσις μεταθέσεως τῶν ποσοτήτων, ἣτις καθιστᾷ ἢ τὰς καμπύλας κόστους ἢ τὰς καμπύλας ζητήσεως ἴσους. Ἡ τοιαύτη μετάθεσις δὲν εἶναι ἀναγκαῖον, ἐν τούτοις, νὰ εἶναι γραμμικῆ, ὁπότε θὰ ἀφῆρα διαφορομεγεθεῖς μονάδας τοῦ αὐτοῦ προϊόντος εἰς διάφορα ἐπίπεδα παραγωγικοῦ ἀποτελέσματος. Δὲν σημαίνει τοῦτο ὅτι κατ' ἀνάγκην ὑπάρχει μετάθεσις δυναμένη νὰ καταστήσῃ ἀμφοτέρω τὰ ζεύγη τῶν καμπύλων ἴσα.

37) Πρὸβλ. Robert Triffin, «Monopolistic Competition and General Equilibrium Theory», (Καίμπριτζ, Harvard University Press, 1940), ἰδίως σελ. 188-89.

38) Διὰ λεπτομερῆ κριτικὴν πρὸβλ. George J. Stigler, «Monopolistic Competition in Retrospect», ἐν «Five Lectures on Economic Problems», (Λονδίνον, Macmillan & Co., 1949), σελ. 12-24.

VI. Συμπέρασμα

Ἡ Οἰκονομική, ὡς θετική ἐπιστήμη, εἶναι ἓνα συστηματοποιημένον σύνολον γενικεύσεων περὶ τῶν οἰκονομικῶν φαινομένων, γενικεύσεων προσωρινῶς ἀποδεκτῶν, ἴσως, ἀλλὰ δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθοῦν, ἐπιτυχῶς, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον, πρὸς πρόβλεψιν τῶν συνεπειῶν τὰς ὁποίας συνεπάγονται αἱ μεταβολαὶ τῶν ὄρων καὶ συνθηκῶν τῶν διαφόρων παραγόντων τῆς οἰκονομίας. Ἡ πρόοδος τῶν προσπαθειῶν πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν τοιούτων γενικεύσεων, πρὸς ἐδραίωσιν τῆς ἐμπιστοσύνης μας ἐπὶ τὸ κῦρος των, καὶ πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ μεγαλύτερου δυνατοῦ βαθμοῦ ἀκριθείας τῶν ἐπὶ τῇ θάσει τῶν γενικεύσεων τούτων γενομένων προβλέψεων, δὲν παρεμποδίζεται μόνον ἀπὸ τὸ πεπερασμένον τῶν διαγνωστικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ὅπερ γενικῶς δυσχεραίνει πᾶσαν ἀναζητησιμὴν γνώσεως, ἀλλὰ παρεμποδίζεται καὶ ὑπὸ ἐτέρων, εἰδικῆς φύσεως ἐμποδίων, τὰ ὅποια διαδραματίζουσι ἰδιαζόντως σημαντικὸν ρόλον εἰς τὸ πεδίον τῶν κοινωνικῶν ἐν γένει ἐπιστημῶν καὶ εἰδικώτερον εἰς τὴν Οἰκονομικὴν. Ἡ προσωπικὴ οἰκειότης, τὴν ὁποίαν ἀπαντες ἔχομεν πρὸς τὸ ἀντικείμενον τῆς Οἰκονομικῆς, δημιουργεῖ μίαν τάσιν παραγνωρίσεως τῆς ἀξίας, ἣν ἔχουν αἱ ἐξειδικευμένοι καὶ αὐστηρῶς ἐπιστημονικαὶ περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου γνώσεις. Ἡ ζωτικὴ σημασία ἣν ἔχει τὸ ἀντικείμενον τῆς οἰκονομικῆς διὰ τὴν καθημερινὴν μας ζωὴν καὶ ἡ στενὴ συνάφεια τοῦ πρὸς τὰ μεγάλα πολιτικὰ προβλήματα τῆς ἀνθρωπότητος, νοθεύει τὸ πνεῦμα ἀντικειμενικότητος καὶ δημιουργεῖ προϋποθέσεις συγχύσεως μεταξύ ἐπιστημονικῆς ἀναλύσεως καὶ διατυπώσεως δεοντολογικῶν ἀπόψεων. Ἡ δέ, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου, ἐπιβαλλομένη ἀνάγκη ὅπως στηριζώμεθα μᾶλλον ἐπὶ τυχαίως παρουσιαζομένων ἐμπειρικῶν δεδομένων, παρά ἐπὶ δεδομένων προερχομένων ἐκ τῆς διεξαγωγῆς ἐλεγχόμενων πειραμάτων, καθιστᾷ δυσχερῆ τὴν παραγωγὴν ἐναργῶν καὶ σαφῶν ἀποδείξεων, δυναμένων νὰ δικαιώσουν κατηγορηματικῶς τὴν ἀποδοχὴν ἢ ἀπόρριψιν τῶν προσωρινῶν ὑποθέσεων τῆς Οἰκονομικῆς.

Τὸ γεγονός δτι εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νὰ στηριζώμεθα, διὰ τὴν ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας μιᾶς ὑποθέσεως, ἐπὶ τῆς τυχαίας ἐμπειρίας, τῆς μὴ ὑποκειμένης, ἐκ τῶν προτέρων, εἰς ἐλέγχους, δὲν ἀναρρεῖ, ἐν τούτοις, ποσῶς τὴν θεμελιώδη μεθοδολογικὴν ἀρχὴν καθ' ἣν αἱ ὑποθέσεις δύνανται, καὶ ὀφείλουσι, νὰ ἐλέγχωνται μόνον ἐπὶ τῇ θάσει τοῦ κριτηρίου τῆς συμφωνίας, ἢ μὴ, τῶν λογικῶν συμπερασμάτων των καὶ τῶν ἐπ' αὐτῶν βασιζομένων προβλέψεων πρὸς τὰ φαινόμενα τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, τὰ ὑποκείμενα εἰς παρατήρησιν. Ὁ τοιοῦτος, ὅμως, ἔλεγχος τῶν ὑποθέσεων τῆς Οἰκονομικῆς εἶναι πολὺ δύσκολος καὶ κατὰ τὴν ἐν τῇ πράξει διεξαγωγὴν του ἐμφιλοχωροῦν πολλάκις ἀμφιβολαὶ καὶ παρανοήσεις περὶ τῶν μεθοδολογικῶν ἀξιομάτων τῶν ἐχόντων ἐφαρμογὴν ἐν προκειμένῳ. Ἐνὸντόν, λοιπόν, εἶναι διατι οἱ θεράποντες τῆς οἰκονομικῆς ἐπιστήμης, περισσότερον ἀπὸ πάντας τοὺς λοιποὺς ἐπιστήμονας, ὀφείλουσι νὰ ἔχουν διαρκῶς ἐντεταμένην τὴν προσοχὴν των ὡς πρὸς τὰ θέματα τῆς μεθοδολογίας.

Μία ἐκ τῶν μεθοδολογικῆς φύσεως παρανοήσεων, ἣ ὁποία καὶ ἐδημιούργησεν ὀξυτάτας ἀντιθέσεις μεταξύ τῶν οἰκονομικῶν ἐρευνητῶν καὶ ἐπροξένησε σημαντικὰς ζημίας εἰς τὴν πρόοδον τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς

τὸν ρόλον τὸν ὁποῖον παίζουσι τὰ «λήμματα» εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάλυσιν. Πᾶσα ἐπιστημονικὴ ὑπόθεσις ἢ θεωρία, κατὰ κανόνα, ὑποστηρίζει ὅτι ὠρισμένοι παράγοντες ἢ ἔργοι ἀποτελοῦν οὐσιώδη προϋπόθεσιν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἑτέρους οἵτινες δὲν εἶναι οὐσιώδεις διὰ τὴν κατανόησιν μιᾶς δεδομένης κατηγορίας φαινομένων. Συχνάκις, καθίσταται εὐχερεστέρα ἢ παρουσίας μιᾶς ὑποθέσεως ἐὰν δεχθῶμεν νὰ λάβωμεν ὡς δεδομένον ὅτι τὰ φαινόμενα, τὰ ὁποῖα ἢ ὑπόθεσις μας προτίθεται νὰ ἐρμηνεύσῃ, συμπεριφέρονται ἐν τῷ κόσμῳ τῆς πραγματικότητος «ὡς ἐάν» (as if) νὰ συνέβαινον ἐντὸς ἐνὸς ἰδεατοῦ καὶ λίαν ἀπλοποιημένου κόσμου εἰς τὸν ὁποῖον ὄρουσιν μόνον οἱ παράγοντες, ἢ ἰσχύουσιν μόνον οἱ ἔργοι, τοὺς ὁποῖους λαμβάνει ὡς θάσιν διατυπώσεώς τῆς ἢ ὑπόθεσις. Γενικῶς, ὑπάρχουν περισσότεραι τῆς μιᾶς ομάδος «λημμάτων» ἐπὶ τῇ θάσει τῶν ὁποίων δύναται νὰ διατυπωθῇ μία ὑπόθεσις. Ἡ, ὑπὸ τοῦ διατυπώοντος τὴν ὑπόθεσιν ἐρευνητοῦ, ἐκλογὴ μετὰ τῶν διαφόρων τούτων ομάδων «λημμάτων» γίνεται ἐπὶ τῇ θάσει τῆς κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ἐπιτυγχανομένης, διὰ τῆς τοιαύτης ἢ ἑτέρας ομάδος, μεγαλύτερας οἰκονομίας, σαφηνείας καὶ ἀκριβολογίας περὶ τὴν διατύπωσιν τῆς ὑποθέσεως καὶ ἐπὶ τῇ θάσει, ἐπίσης, τοῦ κατὰ πόσον προσφέρονται τὰ μὲν ἢ τὰ δὲ «λήμματα», διὰ τὴν συλλογὴν ἐμμέσων ἀποδείξεων περὶ τῆς ἐγκυρότητος τῆς ὑποθέσεώς του, χάρις εἰς τὴν ἐπιτυγχανομένην διὰ τῶν ἐκλεγμένων «λημμάτων» προσφορωτέραν προβολήν, εἴτε τῶν λογικῶν ἐκείνων συμπερασμάτων τῆς ὑποθέσεως, τὰ ὁποῖα δύναται νὰ υποβληθῶν εὐχερεστερον εἰς τὸν διὰ τῆς παραβολῆς των πρὸς τὰ πραγματικὰ φαινόμενα ἐλεγχον, εἴτε τῶν σχέσεων ἐκείνων ἀναλογίας, αἱ ὁποῖαι ἐνδέχεται νὰ ὑπάρχουν μετὰ τῆς διατυπωμένης ὑποθέσεως καὶ ἄλλων, συναφῆ φαινόμενα ἐρμηνευοσῶν, ὑποθέσεων κλπ.

Συνεπῶς, δὲν δικαιούμεθα, καὶ δὲν δυνάμεθα ἄλλωστε, νὰ ἐλέγξωμεν μίαν ὑπόθεσιν δι' ἀμέσου ἀντιπαραβολῆς τῶν ὑπ' αὐτῆς χρησιμοποιηθέντων «λημμάτων» πρὸς τὰ δεδομένα τῆς πραγματικότητος. Δὲν νοεῖται κἀν τρόπος κατὰ τὸν ὁποῖον νὰ δυνάμεθα νὰ πράξωμεν τοῦτο, ἀφοῦ ἢ κατὰ πιστὴν ἀναπαράστασιν ἀνταπόκρισις τῶν «λημμάτων» πρὸς τὴν «πραγματικότητα», δηλαδὴ ὁ «ρεαλισμὸς» αὐτῶν, ἀποκλείεται ἐξ ὀρισμοῦ. Εἰς τὸ ἐρώτημα λοιπόν, περὶ τοῦ κατὰ πόσον μία θεωρία ἢ μία ὑπόθεσις εἶναι «ἐπαρκῶς» ρεαλιστικὴ, δηλαδὴ κατὰ πόσον τὰ συμπεράσματά τῆς ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν πραγματικότητα—ἔπειτα εἶναι ἐντελῶς ἄσχετον πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ ρεαλισμοῦ τῶν «λημμάτων»—δυνάμεθα ν' ἀπαντήσωμεν μόνον ἀναλόγως τοῦ κατὰ πόσον μᾶς δίδει ἢ θεωρία ἢ ἢ ὑπόθεσις αὕτη προβλέψεις ἐπαρκῶς ἀκριβεῖς ἢ ἀκριβεστέρας, τουλάχιστον, ἀπὸ τὰς προβλέψεις ποὺ δίδουν ἕτεραι ὑποθέσεις ἢ θεωρίαι. Τοῦτο ἀποτελεῖ θεμελιώδη μεθοδολογικὴν ἀρχήν. Πὰρὰ ταῦτα, ἢ πεπλανημένη πεποίθησις ὅτι μίξ θεωρία δύναται, καὶ ὀφείλει, νὰ ἐλέγχεται ἐπὶ τῇ θάσει τοῦ «ρεαλισμοῦ» τῶν «λημμάτων» τῆς καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἀκριβείας τῶν προβλέψεων εἰς τὰς ὁποίας μᾶς ὀδηγοῦν τὰ λογικὰ τῆς συμπεράσματα, εἶναι λίαν διαδεδομένη εἰσέτι μετὰ τῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν Οἰκονομικὴν, καὶ ἀποτελεῖ τὴν θάσιν τῶν πλείστων ἐκ τῶν ἐπικρίσεων καὶ αἰτιάσεων ὅτι ἢ οἰκονομικὴ θεωρία δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα. Αἱ τοιαῦται ἐπικρίσεις, θεαίως, ἤκιστα συμβάλλουν εἰς τὴν καλύτεραν ἐπίτευξιν τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ καί, ὡς εἶναι φυσικόν, αἱ πλείστα τῶν γενομένων ἀπο-

πειρῶν πρὸς ἀναμόρφωσιν τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοιούτων ἀντιλήψεων, ἀπέβησαν ἄγονοι.

Ἡ διαπίστωσις ὅτι εἶναι ἄστοχοι, κατὰ πολὺ, αἱ ὡς ἄνω κατὰ τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας ἐπικρίσεις, δὲν συνεπάγεται, θεβαίως, ὅτι ἡ οἰκονομικὴ θεωρία, «κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον τῆς ἀναπτύξεώς της», ἐμπνέει ἀπόλυτον ἐμπιστοσύνην περὶ τῆς ὀρθότητος καὶ τελειότητός της. Τὸ ὅτι αἱ ὡς ἄνω ἐπικρίσεις δὲν ἐπιτυγχάνουν τὸν στόχον των, δηλαδὴ δὲν εὐρίσκουν τὰς καιρίας ἀδυναμίας τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, δὲν ἀποκλείει τὸ ἐνδεχόμενον τῆς ὑπάρξεως τοιούτων ἀδυναμιῶν. Ἀπ' ἐναντίας, εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰ ὑπάρχουν τοιαῦται ἀδυναμίαι καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν, διότι, ὡς γνωστόν, οἰαδήποτε θεωρία εἶναι ὡς ἐκ τῆς φύσεώς της προσωρινὴ καὶ κατὰ κανόνα ὑπόκειται εἰς τροποποιήσεις σὺν τῇ παρόδῳ τοῦ χρόνου, ἐφ' ὅσον αὐξάνει τὸ ἀπόθεμα τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων. Ἀλλὰ πέραν τῆς διατυπώσεως τοῦ γενικοῦ καὶ τετριμμένου τούτου γνωσιολογικοῦ ἀξιώματος περὶ τῶν ἀδυναμιῶν πάσης, ἀνεξαιρέτως, θεωρίας ἢ ὑποθέσεως, ἐὰν θέλωμεν νὰ κρίνωμεν ἀντικειμενικῶς τὴν οἰκονομικὴν θεωρίαν, ὡς ἔχει «κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον τῆς ἀναπτύξεώς της», ὀφείλομεν νὰ προσδιορίσωμεν ἀναλυτικώτερον τὸ περιεχόμενον της, νὰ διακρίνωμεν σαφῶς μεταξὺ τῶν διαφόρων κλάδων καὶ κεφαλαίων αὐτῆς καὶ νὰ εἴπωμεν συγκεκριμένως ποῖα εἶναι τὰ τμήματα τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας ποὺ δικαιοῦμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς ἐμπνέοντα περισσοτέραν ἐμπιστοσύνην καὶ ποῖα εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα δὲν δικαιοῦμεθα νὰ θεωρήσωμεν οὕτω. Ἀλλὰ ἡ τοιαύτη γενικὴ καὶ καθ' ἕκαστα ἄμα ἀξιολόγησις τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς θεωρίας, καὶ ἡ στάθμισις τῶν θετικῶν καὶ ἀρνητικῶν ἐπιχειρημάτων περὶ τοῦ κύρους της, καὶ ἡ διαβάθμισις τῶν μεγεθῶν ἐμπιστοσύνης τῶν ἀντιστοιχοῦντων εἰς ἕκαστον κεφάλαιον τῆς οἰκονομικῆς θεωρίας, ἀποτελοῦν ἔργον τεράστιον, τὸ ὁποῖον, χωρὶς κἂν νὰ δύναται νὰ προεξοφληθῇ τὸ ἐφικτὸν ἢ μὴ τοῦ ἀποτελέσματος, θὰ ἀπῆτει ἕνα ὀγκῶδες σύγγραμμα ἢ μᾶλλον οἰκονομικῶν συγγραμμάτων καὶ οὐχὶ ἕν ἅπλοον ἄρθρον, ὡς τὸ παρόν, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε δὲν ἀποδίδει εἰμὴ εἰς τὴν διευκρίνησιν ὠρισμένων μεθοδολογικῶν προβλημάτων.

Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον δυνάμεθα ὡς πρὸς τὸ θέμα τοῦτο νὰ ἐπιχειρήσωμεν ἐν τούτῳ εἶναι νὰ διατυπώσωμεν ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ τὴν προσωπικὴν ἡμῶν γνώμην. Τὴν ὑφισταμένην θεωρίαν περὶ σχετικότητος τῶν τιμῶν (relative price theory) τὴν ἀποδίδουσαν νὰ ἐρμηνεύσῃ κατὰ ποῖον τρόπον κατανέμονται οἱ συντελεσταὶ παραγωγῆς μεταξὺ τῶν διαφόρων οἰκονομικῶν σκοπῶν καὶ κατὰ ποῖον τρόπον διανέμεται τὸ παραγωγικὸν ἀποτέλεσμα μεταξὺ τῶν συμπραττόντων συντελεστῶν, ἣν ἀνέπτυξεν, ὑπὸ τὴν παροῦσαν σχεδὸν μορφήν της, ὁ Marshall ἐν τῷ συγγράμματί του «Principles of Economics», θεωρῶ ὡς γονιμωτάτην καὶ ἐμπνέουσαν μεγάλην ἐμπιστοσύνην περὶ τοῦ κύρους της διὰ τὸ οἰκονομικὸν σύστημα, τὸ ὁποῖον χαρακτηρίζει τὰ δυτικὰ κράτη. Τὸ αὐτὸ παραδέχομαι καὶ περὶ τῆς στατικῆς θεωρίας τοῦ χρήματος—παρὰ τὸ γεγονός ὅτι αὕτη ἔχει γίνεαι ἀντικείμενον ἐκτεταμένης ἐριδος—τῆς ἀποδιδέουσας νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ διαρθρωτικὸν ἢ μακροχρόνιον ἐπίπεδον ἀπολύτων τιμῶν, συνολικοῦ παραγωγικοῦ ἀποτελέσματος καὶ ἄλλων μεταβλητῶν τῆς οἰκονομίας ἐν τῷ συνόλῳ της καὶ ἥτις ὑφ' ἑκείνης τῆς μορφῆς ὑπὸ τὰς ὁποίας διετυπώθη, ἀπὸ τοῦ David Hume μέχρι τῆς Σχολῆς τοῦ

Cambridge καὶ τοῦ Irving Fisher καὶ τοῦ John M. Keynes, ἔχει ὡς κεντρικὸν πυρῆνα τῆς τὴν ποσοτικὴν θεωρίαν τοῦ χρήματος.

Τὸ ἀσθενέστερον καὶ ὀλιγώτερον ἱκανοποιητικὸν κεφάλαιον τῆς συγχρόνου οἰκονομικῆς θεωρίας εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην μου, ὁ τομεὺς τῆς νομισματικῆς δυναμικῆς, ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μὲ τὸν τρόπον προσαρμογῆς τῆς οἰκονομίας ἐν τῷ συνόλῳ τῆς πρὸς τὰς μεταβολὰς τῶν συνθηκῶν καὶ μετὰ τὰς μικρο-περιόδους διακυμάνσεις τῆς συνολικῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος. Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν δὲν ἔχομεν κἀν μίαν θεωρίαν, ἥτις θὰ ἠδύνατο ν' ἀποκληθῆ, δεδικαιολογημένως, «ἡ ὑπάρχουσα» θεωρία τῆς νομισματικῆς δυναμικῆς τοῦ χρήματος.

Βεβαίως, καὶ εἰς τὴν συνδυαστικὴν θεωρίαν τῶν τιμῶν καὶ εἰς τὴν στατικὴν θεωρίαν τοῦ χρήματος ὑπάρχει εἰσέτι εὐρὸν πεδῖον διὰ τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ βαθμοῦ ἀκριβείας τῶν. Εἰδικῶς ἐν προκειμένῳ, ἡ ἀδικαιολογήτως δοθεῖσα μεγάλη σημασία εἰς τὸν ρεαλισμὸν τῶν «λημμάτων» τῶν θεωριῶν τούτων συνέτεινε εἰς τὴν παραμέλησιν τοῦ ζωτικοῦ προβλήματος τοῦ ἀφορῶντος τὸν καθορισμὸν τῶν ὀρίων τῆς ἐγκυρότητος τῶν διαφόρων ὑποθέσεων, αἵτινες ἀπὸ κοινοῦ ἀπαρτίζουν τὴν ὑπάρχουσαν θεωρίαν εἰς τὸν τομέα τοῦτον.

Ἀναμφισβητήτως, τὰ ἀφηρημένα ὑποδείγματα, τὰ ἀντιστοιχοῦντα εἰς τὰς ὑποθέσεις ταύτας, ἔτυχον λεπτομερεστάτης ἐπεξεργασίας καὶ ἐβελτιώθησαν ἤδη σημαντικῶς ἀπὸ ἀπόψεως λογικῆς καὶ μαθηματικῆς ἀκριβείας. Περιγραφικὸν ὕλικὸν ἀναφερόμενον εἰς τὰ χαρακτηριστικὰ καὶ τὸν τρόπον λειτουργίας τοῦ οἰκονομικοῦ μας συστήματος συνεκεντρώθη εἰς πρωτοφανῆ κλίμακα. Καὶ πάντα ταῦτα εἶναι ὠφέλιμα. Ἄλλ' ἐὰν θέλωμεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν ἀποτελεσματικῶς τὰ ἀφηρημένα ὑποδείγματα καὶ τὸ περιγραφικὸν ὕλικόν, πρέπει νὰ διερευνήσωμεν μὲ τὸν αὐτὸν ζῆλον τὰ κριτήρια τὰ προσδιορίζοντα ποῖον ἐκ τῶν ἀφηρημένων ὑποδειγμάτων εἶναι τὸ προσφορώτερον δι' ἐν ἕκαστον εἶδος προβλήματος, ποῖαι πλασματικαὶ ὀντότητες ἐκ τῶν περιλαμβανομένων εἰς τὸ ἀφηρημένον ὑπόδειγμα ἀντιστοιχοῦν πρὸς ποίας συγκεκριμένως ὀντότητας τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, καὶ ποῖα χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ προβλήματος ἢ τῶν ἐπικρατουσῶν συνθηκῶν ἐπιδρῶν ἀποφασιστικώτερον ἐπὶ τοῦ βαθμοῦ ἀκριβείας τῶν προβλέψεων αἵτινες ἐξάγονται τῇ βοηθείᾳ ἐκάστου ὑποδείγματος ἢ θεωρίας.

Ἐξ ἄλλου, ἡ πρόοδος τῆς θετικῆς οἰκονομικῆς δὲν ἀπαιτεῖ μόνον τὸν ἔλεγχον καὶ τὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ὑπαρχουσῶν ἤδη ὑποθέσεων, ἀπαιτεῖ καὶ τὴν κατασκευὴν νέων ὑποθέσεων. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου προβλήματος δὲν δύναται τίς νὰ εἴπῃ πολλὰ ἀπὸ τυπικῆς μεθοδολογικῆς πλευρᾶς. Ἡ κατασκευὴ ὑποθέσεων εἶναι μία δημιουργικὴ ἐργασία ἀπαιτοῦσα ἐμπνευσιν, δικίωσιν καὶ ἐπινοητικότητα.

Συνίσταται εἰς τὸν δραματισμὸν νέας τινὸς ἐκφάνσεως τοῦ ὑπάρχοντος καὶ γνωστοῦ ἤδη ὕλικου. Ἡ ἐργασία αὕτη δύναται νὰ συζητηθῆ διὰ ψυχολογικῶν, καὶ οὐχὶ διὰ λογικῶν, κατηγοριῶν. Δύναται νὰ μελετηθῆ εἰς αὐτοβιογραφίας καὶ βιογραφίας, οὐχὶ δὲ εἰς ἐγχειρίδια περὶ ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Προάγεται δὲ διὰ τῆς παραδόσεως καὶ τῶν παραδειγμάτων καὶ οὐχὶ διὰ συλλογισμῶν καὶ θεωρημάτων.